

Ontwikkelingssamenwerking, ontwikkelingshulp en de Nederlandse economie

PROF. DR. L.B.M. MENNES* – DRS. J. KOL**

Op 1 en 2 december 1983 werd onder auspiciën van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking in Groningen een symposium gehouden met als thema: „Ontwikkelingssamenwerking maakt er werk van”. De bedoeling van het symposium was om niet zozeer de gebruikelijke aandacht te geven aan de betekenis van ontwikkelingssamenwerking voor de ontwikkelingslanden, maar na te gaan wat de gevolgen zijn van ontwikkelingssamenwerking voor de economie van het hulpverstrekende land, in dit geval Nederland. Gezien het thema van het symposium werd daarbij met name gekeken naar de effecten voor de werkgelegenheid in de Nederlandse economie. Onderstaand artikel is een verkorte en bijgewerkte versie van het pre-advies dat door de eerste auteur op het symposium werd gepresenteerd.

Ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingshulp

Ontwikkelingssamenwerking betreft in eerste instantie een overdracht van middelen („transfer of resources”) van rijkere naar armere landen en gebieden. Zulk een overdracht kan rechtstreeks tussen landen plaatsvinden (bilateraal) of via internationale organisaties (multilateraal). Voorts omvat ontwikkelingssamenwerking het bieden van mogelijkheden aan ontwikkelingslanden om zich op sociaal-economisch gebied, maar ook op andere terreinen, te ontplooiën. Deze mogelijkheden kunnen worden geboden via maatregelen en aanpassingen op binnenlands terrein, zoals bestrijding van protectionisme; ook door het bevorderen van maatregelen op internationaal terrein welke tot doel hebben de belangen van de ontwikkelingslanden te behartigen, kunnen deze mogelijkheden worden verruimd.

Ontwikkelingshulp heeft een meer beperkte betekenis en betreft het bedrag dat op de overheidsbegroting is uitgetrokken voor ontwikkelingssamenwerking. Voor de Nederlandse rijksbegroting voor 1984 is dit bedrag f. 4,4 mrd.

Uiteraard zijn ook andere omschrijvingen van de begrippen ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingshulp mogelijk. De bovengenoemde onderscheidingen hebben evenwel ruime ingang gevonden en zullen in dit artikel worden gehanteerd.

Een overdracht van middelen naar het buitenland leidt op korte termijn tot een verarming van de nationale economie, in de zin van een geringere groei van het nationale produkt, een lagere consumptie, minder werkgelegenheid en dergelijke. Men kan proberen dit nadelige effect zo klein mogelijk te laten zijn, door bij de effectuering van de overdracht zoveel mogelijk van de aanbodsmogelijkheden van de eigen economie gebruik te maken. Een en ander moet dan worden getoetst aan de criteria die worden gehanteerd bij het vaststellen van het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Een tweede mogelijkheid om – weliswaar op wat langere termijn – de nadelige effecten van ontwikkelingshulp op de Nederlandse economie te verkleinen, wordt gevormd door het zodanig structureren van deze hulp dat na verloop van tijd de vraag naar met name Nederlandse goederen en diensten groter wordt dan zonder deze structurering het geval zou zijn geweest.

Dit zijn de voornaamste onderwerpen die in het volgende aan de orde worden gesteld. In concreto zullen worden besproken: de macro-economische effecten van ontwikkelingshulp; hulp en bestedingen in Nederland; binding van hulp en de aanbodsmogelijkheden van de Nederlandse economie; de betekenis en effecten van de internationale handelsbetrekkingen met ontwikkelingslanden.

De volgende cijfers dienen bij de genoemde onderwerpen ter illustratie van de orde van grootte: de gegevens hebben betrekking op het jaar 1980 en zijn uitgedrukt in miljarden guldens, de internationale handel van Nederland heeft betrekking op de uitvoer en invoer van goederen:

– totale uitvoer	145,9
– uitvoer naar ontwikkelingslanden	13,4
– uitvoer naar concentratielanden	2,6
– totale invoer	151,5
– invoer vanuit ontwikkelingslanden	21,0
– invoer vanuit concentratielanden	1,8
– totale Nederlandse hulpverlening	3,9
– bilaterale projecten- en programmahulp	1,5

Ontwikkelingshulp en de Nederlandse economie: een macro-economische benadering

Het geven van hulp heeft als voornaamste doel het verhogen van de reële bestedingen van het ontvangende land, hetgeen tot stand komt via een verlaging van het niveau van de reële beste-

* Hoogleraar Ontwikkelingsprogrammering Erasmus Universiteit Rotterdam en Directeur Nederlands Economisch Instituut.

** Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering, Erasmus Universiteit Rotterdam. De auteurs zijn drs. F.J. van Doorn (Nationale Investeringsbank) en prof. drs. J. Weitenberg (Centraal Planbureau) erkentelijk voor hun commentaar bij het prae-advies, waarvan dit artikel een verkorte en bijgewerkte versie is. B.A.M.M. Kuijpers en M. de Zeeuw, beiden verbonden aan het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering, hebben assistentie verleend bij het maken van berekeningen.

dingen van het hulpgevend land. Daarmede is de essentie weer-gegeven van het zogenaamde *transferprobleem*, dat met het verstrekken van ontwikkelingshulp derhalve is verbonden. Het is goed daarbij een onderscheid te maken tussen de *financiële* en de *reële* transfer. De financiële transfer betreft de overdracht van gelden van het ene land naar het andere. De reële transfer betreft de internationale overdracht van goederen.

Nu kan het zijn dat men ter vermijding van deviezenverlies de benodigde middelen voor de financiële transfer geheel of gedeeltelijk wil verkrijgen door een vergroting van het saldo van uitvoer boven invoer. De mate waarin zich dit voordoet wordt genoemd de mate waarin de financiële transfer wordt *geëffectueerd* en wel geëffectueerd in een reële transfer. Nu kan het bovendien zo zijn dat een vergroting van het uitvoersaldo tot stand moet worden gebracht onder meer d.m.v. een aanpassing van de ruilvoet van het hulpgevend land. Indien de ruilvoet inderdaad verslechtert is er sprake van een „secondary burden”. Immers, behalve de overdracht zelve kent het hulpgevend land het nadeel dat het meer voor zijn invoer moet betalen.

In de literatuur over dit onderwerp is te vinden dat reële transfers gemakkelijker tot stand komen naarmate de som van de marginale invoerquoten in het nationaal produkt van donor- en ontvangend land dichter in de buurt van één ligt. Naarmate dit minder het geval is, zullen omvangrijker veranderingen in de ruilvoet noodzakelijk zijn om de transfer te effectueren. Deze ruilvoetverandering zal voorts geringer behoeven te zijn naarmate de *prijselasticiteiten van de in- en uitvoer in het hulpgevend land* hoger zijn 1). Met name over deze twee condities ontwikkelde zich in 1929 een discussie tussen Keynes en Ohlin met betrekking tot de Duitse herstelbetalingen. Keynes nam aan dat de som van de marginale invoerquoten ongeveer nul was en dat de *prijselasticiteiten laag* waren, terwijl Ohlin hierover een andere mening had 2).

Voor Nederland heeft het Centraal Planbureau in 1967 een studie uitgevoerd over de gevolgen van een vergroting van de ontwikkelingshulp 3). Hierbij is langs dezelfde lijnen te werk gegaan als in het bovenstaande werd beschreven. In verband met het transferprobleem, hetgeen zoals werd beschreven inhoudt dat mede ter voorkoming van deviezenverlies de extra belastingmiddelen of op andere wijze verkregen begrotingsmiddelen, dienen samen te gaan met een groter surplus op de lopende rekening van de betalingsbalans, worden enige veronderstellingen gemaakt betreffende de binding van de hulp aan leveringen vanuit Nederland. Door deze binding kan de benodigde extra uitvoer – geheel of gedeeltelijk – direct worden gerealiseerd. Bij volledige binding wordt het dreigende deviezenverlies volledig gecompenseerd door de uitvoervergroting naar de hulpontvangende landen.

De berekeningen van het Centraal Planbureau hebben in eerste instantie betrekking gehad op een verhoging van de Nederlandse ontwikkelingshulp met f. 500 mln. in prijzen van 1965. In de eerste variant wordt verondersteld 4) dat er geen binding van de hulp optreedt en zelfs algemener, dat er geen bestedingen van de gegeven ontwikkelingshulp in Nederland plaatsvinden. Een en ander leidt tot deflatoire effecten: enige verlaging van het peil van de produktie, van het consumptievolume van particulieren, van het investeringsvolume van bedrijven, en van de werkgelegenheid. Over het algemeen waren – in 1965 – de effecten van een verhoging van de hulp met f. 500 mln. over een periode van 5 jaren gering in omvang: op jaarbasis slechts ten hoogste enige tienden van een procent voor de genoemde economische grootheden. Wanneer verondersteld wordt dat door middel van binding de extra ontwikkelingshulp geheel in Nederland wordt besteed, dan zijn de resultaten voor de Nederlandse economie nog minder ongunstig, hoewel het volume van de particuliere consumptie ook in dat geval daalt.

De studie van het Centraal Planbureau heeft betrekking op de jaren zestig. Het is uiteraard de vraag in hoeverre de resultaten betekenis hebben voor de jaren tachtig, waarin immers de structuur van de economie niet meer dezelfde is en mede in samenhang daarmee mogelijkwijze een gewijzigde analyse zou worden gevolgd. Een vervolgstudie zou moeten uitwijzen in hoeverre de resultaten voor de jaren tachtig zouden verschillen van de boven genoemde. Anderzijds lijkt het niet aannemelijk dat de richting van de effecten een andere dan een deflatoire zou zijn,

zoals in de CPB-studie is gevonden 5), niettegenstaande het feit dat het spaaroverschot in de Nederlandse economie op het ogenblik ongeveer 4 procent van het nationaal inkomen bedraagt, waardoor het transferprobleem niet in zijn volle omvang aanwezig is.

Ontwikkelingshulp en besteding in Nederland

In de vorige paragraaf is besproken dat in het algemeen het verstrekken van ontwikkelingshulp deflatoire effecten heeft op de economie van het donorland; voorts werd geconcludeerd dat dergelijke effecten geringer zullen zijn naarmate meer besteding van de hulp in het donorland plaatsvindt. Over de mate en wijze van besteding van ontwikkelingshulp in Nederland vindt men informatie in twee deelrapporten betreffende de heroverweging ontwikkelingsamenwerking die enige jaren geleden zijn verschenen 6). Deze informatie heeft met name betrekking op de jaren 1980 en 1981.

Op grond van de informatie in de in voetnoot 6 genoemde rapporten, begrotingen van Ontwikkelingsamenwerking en additionele informatie door het Ministerie van Buitenlandse Zaken 7) zijn enkele voorlopige berekeningen gemaakt van de bestedingen van ontwikkelingsbijdragen in Nederland en van de effecten op de Nederlandse economie. Deze effecten betreffen het inkomen, de werkgelegenheid en daarbinnen de arbeid met hoge scholingsgraad, welke de bestedingen in Nederland tot gevolg hebben gehad. Ter berekening van deze effecten is een verdeling van de bestedingen in Nederland naar sectoren nodig, welke via input-outputanalyse wordt doorgerekend ter bepaling van de genoemde effecten. (Voor een toelichting op de berekeningswijze zie voetnoot 22.) De berekeningen zijn in dit stadium voor een beperkt aantal begrotingscategorieën mogelijk gebleken en dragen een voorlopig karakter. Zij zijn weergegeven in tabel 1.

1) Zie bij voorbeeld Wilfred Ethier, *Modern international economics*, W. W. Norton and Company, New York/Londen, 1983, hfst. 7.

2) J.M. Keynes, The German transfer problem, *Economic Journal*, jg. 39, nr. 153, maart 1929; B. Ohlin, The reportation problem: a discussion, *Economic Journal*, jg. 39, nr. 154, juni 1929. Sinds genoemde publicaties is – vooral in de zeer recente literatuur over dit onderwerp – regelmatig aandacht besteed aan de mogelijkheid dat een transfer zogenaamde „paradoxale” effecten kan hebben; dat wil zeggen, dat een transfer kan leiden tot welvaartsvergroting in het donorland en/of tot welvaartsverlaging in het ontvangende land. Dit blijkt onder extreme veronderstellingen met een zeer gering realiteitsgehalte inderdaad het geval te kunnen zijn. Zie bij voorbeeld Richard A. Brecher and Jagdish N. Bhagwati, Immerizing transfers from abroad, *Journal of International Economics*, jg. 13, nr. 3/4, november 1982; J.N. Bhagwati, R.A. Brecher en T. Hatta, The generalized theory of transfers and welfare, *The American Economic Review*, jg. 83, nr. 4, september 1983.

3) Centraal Planbureau, *Varianten voor de ontwikkelingshulp door de overheid*, Monografie nr. 11, Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage, 1969.

4) In deze variant wordt verondersteld dat de extra benodigde begrotingsmiddelen worden verkregen door verhoging van de tarieven der directe belastingen. In de CPB-studie worden enkele varianten beschouwd ten aanzien van de diverse mogelijkheden voor financiering van de extra benodigde begrotingsmiddelen. Het blijkt dat, naast verhoging van de directe belastingen, ook een toename van de indirecte belastingen, als ook een extra beroep op de kapitaalmarkt, soortgelijke deflatoire effecten ten gevolge hebben. Weliswaar is de omvang daarvan niet steeds gelijk, maar de richting wel. Slechts in geval van een vierde financieringsmogelijkheid, namelijk een vermindering van andere overheidsuitgaven, met name voor consumptieve doeleinden, blijkt het volume van de particuliere consumptie niet te dalen maar toe te nemen.

5) Hierop is gewezen door drs. A.F. Bakhoven van het Centraal Planbureau.

6) *Heroverweging collectieve uitgaven, Deelrapport 5, Heroverweging ontwikkelingsamenwerking*, Tweede Kamer, zitting 1980-1981, 16 625, nr. 10; *Heroverweging collectieve uitgaven, Deelrapport 35, Rapport van de Heroverwegingswerkgroep*, „Ontwikkelingsamenwerking, in het bijzonder onderzoek naar de relatie tussen ontwikkelingsamenwerking en de Nederlandse economie”, Tweede Kamer, zitting 1981-1982, 16 625, nr. 43.

7) De auteurs zijn met name dank verschuldigd aan de heer W.A. Donck.

Tabel 1. Uitgaven, bestedingen in Nederland, effecten op inkomen en werkgelegenheid in Nederland van categorieën van de begroting van Ontwikkelingssamenwerking, 1980

Categorie	Uitgaven in 1980 in mln. gld.	Waarvan in Nederland in procenten	Effecten Nederlandse economie			
			inkomen in mln. gld.	werkgelegenheid in arbeidsjaren	arbeid met hoge scholingsgraad in arbeidsjaren	
Ia	Hulpverlening aan concentratielanden (financiële hulp)	805,2	74,6	300,8	5.497,3	572,1
IIa	Economische noodsituaties van landen	358,4	36,3	56,2	1.057,1	100,8
IIb	Humanitaire noodsituaties	100,8	54,0	24,6	538,4	30,8
IVa	Wereldvoedselprogramma	60,5	99,4	29,0	624,8	28,5
Va	Medefinancieringsprogramma	153,3	25,7	32,7	603,6	180,6
VI	Onderzoek- en onderwijsprogramma's	171,5	69,4	99,3	1.829,2	548,0
VIIc	Projecten ter bevordering van import uit de ontwikkelingslanden	6,1	90,0	4,6	84,3	25,2

Uit tabel 1 blijkt dat er tussen de opgenomen begrotingscategorieën aanzienlijke verschillen bestaan wat betreft het aandeel van de bestedingen in Nederland in de totale uitgaven. Ook de redenen voor deze verschillen kunnen variëren: een hoge procentuele waarde van de bestedingen in Nederland kan samenhangen met de aard van de activiteiten, welke in het geval van categorie VIIc vrijwel geheel in Nederland zijn gelokaliseerd, maar kan ook resulteren uit de financiering van de beschikbaarstelling van met name Nederlandse producten, zoals voor categorie IVa het geval is. De relatief lage waarde van de bestedingen in Nederland voor categorie Va vloeit mede voort uit het omvangrijke aandeel van financiering van activiteiten en leveranties in ontwikkelingslanden (lokale-kostenfinanciering) voor deze begrotingscategorie.

Gedeeltelijk in samenhang hiermee, zijn ook de effecten op inkomen en werkgelegenheid in Nederland verschillend voor de diverse begrotingscategorieën. In de volgende paragraaf zal nader op deze verschillen worden ingegaan.

Binding van de hulp en aanbodcapaciteiten van de Nederlandse economie

Hoe verhouden de hulpbestedingen in Nederland zich nu tot de mate waarin de Nederlandse hulp gebonden is? Over de officieel geregistreerde binding van ontwikkelingshulp verschaft het 1982 Review van het Development Assistance Committee van de OECD informatie 8). Het blijkt dat in 1980 van de uitgaven van Nederlandse ODA-hulp 9) 41 procent geheel of gedeeltelijk gebonden was. Daarbij was van de bilaterale hulp 43 procent gebonden. Dit is hoger dan bij voorbeeld voor de Bondsrepubliek. Daar is de bilaterale hulp formeel ongebonden met uitzondering van leveringen door een aantal „gevoelige” sectoren. Dit blijkt in te houden dat 26 procent van de bilaterale Westduitse hulp gebonden was; voor de totale Westduitse ODA-hulp betekent dit een binding van 23 procent. Vergelijking met andere landen leert dat deze veelal hulp geven die aanzienlijk meer gebonden is: Verenigde Staten 49 procent, Frankrijk 57 procent, Japan 48 procent, Verenigd Koninkrijk 70 procent. Deze cijfers hebben alle betrekking op de totale ODA-hulp.

Wat betreft de bestedingen van hulp gelden in Nederland kan worden gesteld dat deze omvangrijker zullen zijn dan de mate waarin de Nederlandse hulp gebonden is. Immers, ook uit de door Nederland verstrekte hulp met een ongebonden karakter kunnen bestedingen in Nederland voortvloeien. En ook kunnen bestedingen in Nederland plaatsvinden voortkomend uit hulp gelden die door andere landen zijn verstrekt. Inderdaad blijken de bestedingen in Nederland 50 procent 10) van de ODA-hulp te omvatten, een omvangrijker gedeelte dus dan de 41% welke gebonden was.

Op het terrein van de bestedingen uit hulp gelden zijn gedetailleerde onderzoeken gedaan door Schumacher voor de Bondsrepubliek Duitsland en door May en Dobson voor het Verenigd Koninkrijk 11). Schumacher berekent dat in 1980 elke D-mark die aan ontwikkelingshulp wordt besteed weer terugkomt naar de Duitse economie. Vooral de „mechanical engineering”-industrie heeft baat bij ontwikkelingshulpbestedingen, gevolgd door de „electrical engineering” en de transportmiddelenin-

dustrie. Het onderzoek door May en Dobson wijst uit dat in 1977 ongeveer 60 procent van de bilaterale en multilaterale hulp te zamen weer bij de Britse industrie terecht kwam. Bovendien ontving de Britse industrie orders via ongebonden bilaterale hulp van andere donoren. Gezamenlijk een bedrag groter dan de totale hulpinspanning van het Verenigd Koninkrijk. Ook hier is „mechanical engineering” de industrie die het leeuwedeel van de bestedingen ontvangt. Verder bleek dat het hulpprogramma van enige betekenis was geweest voor industrieën of sectoren die in belang afnamen of speciale moeilijkheden hadden.

Hieruit is af te leiden dat met name de Bondsrepubliek ondanks een aanzienlijk geringere mate van binding van de hulp dan Nederland (23 procent t.o.v. 41 procent), in staat is om aanmerkelijk succesvoller te opereren wat betreft hulpbestedingen dan Nederland (100 procent van de hulpuitgaven tegenover 50 procent). Ook het Verenigd Koninkrijk blijkt in dit opzicht succesvoller te zijn dan Nederland. Van de hulpuitgaven wordt 100 procent weer in eigen land besteed, terwijl de mate van binding 70 procent bedraagt 12).

Welke mogelijkheden bestaan er om de hulpbestedingen in Nederland te vergroten? Drie mogelijkheden dienen zich in eerste instantie aan:

1. wijziging van de huidige bindingsregels;
2. verschuivingen binnen de begroting voor ontwikkelingssamenwerking tussen begrotingskosten in de richting van begrotingscategorieën die een relatief hoge graad van besteding in Nederland kennen;
3. meer aandacht geven aan de aanbodcapaciteiten van de Nederlandse economie bij de uitvoering van het ontwikkelingshulpbeleid.

Ten aanzien van de eerste mogelijkheid lijkt het standpunt van de Nederlandse regering overwegend afwijzend te zijn. Het is dan ook vermoedelijk geen reële optie om wijzigingen in de bin-

8) OECD, *Development co-operation, 1982 review*, Parijs, 1982, tabel II.B.4., blz. 226.

9) ODA: Official Development Assistance.

10) Zie: *Heroverweging collectieve uitgaven*, Deelrapport 5, op. cit., blz. 32-34.

11) Dieter Schumacher, *Development financing and employment in the federal Republic of Germany*, Paper contributed to the Session on Financing of Development, Seventh World Congress of the International Economic Association, Madrid, september 1983. R.S. May en N.C. Dobson, *The UK development aid programme and the British domestic economy*, *Intereconomics*, nr. 1 (januari/februari), 1982.

12) Hierbij dient te worden bedacht dat bij de cijfers voor Nederland niet die bestedingen zijn gevoegd, welke voortvloeien uit de hulp gelden die vanuit andere donorlanden zijn verstrekt. Voor de cijfers voor de Bondsrepubliek Duitsland en het Verenigd Koninkrijk is dit wel het geval; echter het verschil in bestedingen in deze landen (100% als percentage van de totale hulp) is zoveel groter dan het cijfer voor Nederland (50%), dat de bestedingen in Nederland van hulp gelden van andere donorlanden wel zeer omvangrijk zouden moeten zijn om dit verschil te overbruggen. Er zijn aanwijzingen dat dit niet het geval is; integendeel, de besteding in Nederland van hulp gelden verstrekt door andere donoren schijnt zeer gering te zijn (informatie van het Ministerie van Buitenlandse Zaken).

dingsregels nader te beschouwen 13). Overigens bestaat er het empirisch gegeven, dat hulp die gebonden is voor het ontvangende land in vergelijking met ongebonden hulp, ongeveer 20 procent minder waard is 14).

Met betrekking tot de tweede mogelijkheid wordt hier niet het standpunt ingenomen dat een verschuiving tussen bestedingscategorien volledig mogelijk of wenselijk zou zijn. Indien evenwel zulk een beleidsvariant zou worden overwogen, dan zou daarbij van belang zijn te weten welke de effecten per miljoen gulden extra uitgaven per bestedingscategorie zouden zijn op de Nederlandse economie. Een verlaging van de bestedingen zou dezelfde effecten hebben met een minteken.

In onderstaande tabel 2 is een dergelijke beschrijving van effecten opgenomen. De gegevens zijn dezelfde als waarop de uitkomsten van tabel 1 zijn gebaseerd en bijgevolg gelden dezelfde reserves als in dat verband gemaakt.

Uit tabel 2 blijkt dat er aanzienlijke verschillen bestaan in de effecten voor de Nederlandse economie naar gelang voor verschillende begrotingscategorien een extra bedrag van f. 10 mln. wordt aangewend. Deze verschillen zijn, zoals gezegd, aan een tweetal factoren toe te schrijven. Ten eerste verschillen de diverse begrotingscategorien naar percentages van bestedingen in Nederland. Ten tweede hebben voor de diverse begrotingscategorien de bestedingen in Nederland een verschillend patroon naar sectoren. Zo is het bestedingspercentage in Nederland voor categorie IVa (naar schatting 99,4) hoger dan voor categorie VI (naar schatting 69,4), maar de bestedingen in de laatste categorie zijn geconcentreerd in de relatief inkomens- en arbeidsintensieve dienstensectoren, zodat toch hogere waarden voor de effecten per f. 10 mln. ontstaan.

Tabel 2. Effecten op inkomen en werkgelegenheid in Nederland van een vergroting van uitgaven naar begrotingscategorien steeds met f. 10 mln.

Categorie	Inkomen in mln. gld.	Werkgelegenheid in arbeidsjaren	Arbeid met hoge scholingsgraad in arbeidsjaren	
Ia	Hulpverlening aan concentratielanden (financiële hulp)	3,73	68,3	7,1
IIIa	Economische noodsituaties van landen	1,57	29,5	2,8
IIIb	Humanitaire noodsituaties	2,46	53,8	3,1
IVa	Wereldvoedselprogramma	4,75	102,4	4,7
Va	Medefinancieringsprogramma	2,13	39,4	11,8
VI	Onderzoek- en onderwijsprogramma's	5,82	106,9	32,0
VIIc	Projecten ter bevordering van import uit de ontwikkelingslanden	7,54	138,2	41,3

Een derde optie betreft de mogelijkheid om de aanbodcapaciteiten van de Nederlandse economie een grotere rol te laten spelen bij het bepalen van het ontwikkelingshulpbeleid. Dit beleid zou dan als volgt kunnen worden gestructureerd. Het hulpbeleid blijft gekenmerkt door twee hoofdelementen: armoedebestrijding in en verzelfstandiging van ontwikkelingslanden. Een volgend uitgangspunt is dat Nederland hulp verstrekt aan landen waarvan het sociaal-economisch beleid zodanig is dat daarmee in het algemeen kan worden ingestemd. Dat houdt tevens in dat vermoedelijk weinig verschil van mening zal bestaan tussen de betrokken ontwikkelingslanden en Nederland aangaande welke activiteiten prioriteit behoeven in het kader van armoedebestrijding en verzelfstandiging. Vervolgens wordt nagegaan in welke van deze activiteiten Nederland iets kan presteren. Dat moeten dan ook in overwegende mate de activiteiten zijn die Nederland aanbiedt te financieren via ontwikkelingshulp. Andere activiteiten laat Nederland in principe aan anderen over. Het is te verwachten dat uit een dergelijke aanpak een ontwikkelingshulppatroon resulteert dat correspondeert met zowel de behoeften van het ontwikkelingsland als het aanbodpotentieel van de Nederlandse economie.

Een dergelijke benadering zal de effectiviteit van de ontwikkelingshulp vergroten en prijsverhogende effecten vermijden. Immers, door meer en op grotere schaal gebruik te maken van de specialismen van de Nederlandse economie wordt het gevaar van efficiencyverliezen juist geringer, terwijl bovendien deze specialismen in het algemeen prijsconcurrerend zijn. Op deze wijze zouden zonder extra binding, min of meer automatisch, de ontwikkelingshulpbestedingen in Nederland vergroot kunnen worden. Als variant hierop zou men ook kunnen denken aan een systeem waarbij schenkingen en leningen ter beschikking worden gesteld voor de financiering van een brede „shopping list” van importgoederen vanuit Nederland. Binding zou dan alleen gelden voor die producten en activiteiten waarvoor concurrerende prijzen gelden.

Substitutie en complementariteit van hulp en uitvoer

In het voorgaande is gewezen op het verband dat tussen hulp en uitvoer van het donorland kan bestaan, met name in geval van binding van de hulp aan leveringen vanuit het donorland. In deze paragraaf zal op het verband tussen hulp en uitvoer nader worden ingegaan aan de hand van de vraag in hoeverre binding van hulp aan leveringen vanuit het donorland leidt tot extra uitvoer of alleen maar tot financiering door het donorland van uitvoer die ook zonder die financiering tot stand zou zijn gekomen. Men spreekt in dit verband wel van substitutie of complementariteit van hulp en uitvoer.

In hun eerder genoemde artikel behandelen May en Dobson een nauw verwante vraag, namelijk of invoer die tot stand is gekomen door gebonden hulpverlening, mogelijkwerwijs leidt tot besteding van zulk een uitvoerrelatie zonder dat de aanvankelijke financiering vanuit de hulpverlening blijft bestaan. Op grond van een enquête bleek dit voor het merendeel der onderzochte Britse ondernemingen niet het geval te zijn 15).

Wat betreft een beoordeling van de situatie in Nederland zou de methode van May en Dobson kunnen worden gevolgd; tot dat nadere gegevens ter beschikking komen is in dit artikel voor een andere aanpak gekozen. Wellicht valt in het vraagstuk van substitutie of complementariteit bij handel en gebonden hulp enig inzicht te verkrijgen uit een beschouwing van het patroon van handel en gebonden hulp naar productgroepen en sectoren. De gedachte is nu dat eerst moet worden bepaald het patroon naar sectoren van de netto uitvoer, dat is de uitvoer minus de gebonden hulp. Dit patroon van netto uitvoer kan wellicht worden opgevat als het handelspatroon dat ook zonder het bestaan van ontwikkelingsbijdragen zou zijn gerealiseerd. Voorts kan het sectorpatroon van de gebonden hulp worden beschouwd. Men zou dan kunnen stellen, dat naarmate beide patronen meer van elkaar afwijken er meer sprake is van handelsschepping door hulp, of wel complementariteit tussen handel en gebonden hulp.

Het benodigde cijfermateriaal is voor 1980 verzameld. Het betreft hier de uitvoer naar de concentratielanden en de bestedingen in Nederland van ontwikkelingsbijdragen aan die landen 16). Vanwege de vorm waarin het cijfermateriaal beschikbaar is, is daarbij een indeling van sectoren volgens de classificatie van het Centraal Planbureau aangehouden en zijn de dienstensectoren buiten beschouwing gebleven. De resultaten zijn weergege-

13) In de uitgebreide versie van het prae-advies is nader ingegaan op de verschillende vormen welke de binding van hulp kan aannemen. Zo kan hulp niet alleen gebonden zijn aan leveringen vanuit het moederland, maar ook aan besteding aan bepaalde projecten in het ontvangende land. Deze laatste vorm van binding kan evenwel illusoir zijn. Immers, indien en voor zover het project waarvoor de hulp bestemd is, via andere fondsen (bij voorbeeld binnenlandse) eveneens gefinancierd zou worden, fungeert de betreffende buitenlandse hulp niet anders dan als financieringsbron welke een meer algemene bestemming kan worden gegeven.

14) Zie: Hans Singer en Javed Ansari, *Rich and poor countries*, Allen and Unwin, Londen, 1983, blz. 173.

15) Zie R.S. May en N.C. Dobson, op. cit., blz. 24.

16) Het betreft hier de bestedingen in Nederland van de ontwikkelingsbijdragen ex cat. Ia en IIIa van de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking.

ven in tabel 3. De patronen van netto uitvoer en van de hulpbestedingen in Nederland zijn opgenomen in kolom 6 en kolom 5 respectievelijk.

Het blijkt dat bestedingen van ontwikkelingshulp in Nederland een patroon volgen dat meer is geconcentreerd in de sectoren van chemie en metaalproducten en optische industrie dan het patroon van de netto uitvoer, maar minder is geconcentreerd in de voedingsmiddelenindustrie en de transportmiddelenindustrie. Dit houdt in dat de hulpbestedingen in Nederland geenszins zijn geconcentreerd in sectoren die in het specialisatiepatroon van de netto uitvoer een geringe rol spelen. Eerder is het zo dat enkele van de reeds sterke punten in dat specialisatiepatroon versterkt naar voren komen. Dit betekent dat de overeenkomsten in beide patronen voldoende groot zijn om te concluderen dat de hulpbestedingen in Nederland niet dienen om uitvoer te stimuleren die niet overeenkomt met het specialisatiepatroon van de Nederlandse uitvoer naar de concentratielanden. Omgekeerd zijn de posities van de chemische industrie en de metaalproducten en optische industrie in het patroon van de hulpbestedingen in Nederland zodanig geprojecteerd dat niet mag worden verwacht dat hier uitsluitend sprake is van substitutie.

Het belang van internationale handel voor ontwikkelingslanden

In het voorgaande is voornamelijk gesproken over de effecten van ontwikkelingshulp en binding daarvan voor de Nederlandse uitvoer en andere elementen van de Nederlandse economie. De nadruk op de gevolgen voor de Nederlandse economie is conform het onderwerp van het symposium waarop een eerdere en uitgebreide versie van dit artikel werd gepresenteerd. Niettemin wordt in deze paragraaf enige aandacht gegeven aan het belang van ontwikkelingshulp voor de ontvangende landen. Daarbij wordt tevens in beschouwing genomen welke voordelen voor ontwikkelingslanden gelegen zijn in een toenemende participatie van hun uitvoer in het internationale handelsverkeer.

Het debat over de relatieve effectiviteit van hulp en handel voor groei in ontwikkelingslanden is reeds oud. Door verschillende bekende auteurs als Chenery en Strout, Haberler, McKinnon, Kindleberger, Keasing en Caves is betoogd dat de impulsen voor groei van een bepaalde exportomvang minstens zo belangrijk zijn als van een even groot bedrag aan ontvangen hulp. Anderzijds zijn auteurs als Balassa, Little en Johnson van mening dat – althans op korte termijn – handel slechts ten dele hulp kan vervangen. Volgens Johnson is deze laatste uitspraak slechts geldig voor een termijn van 5 tot 10 jaar (de publikaties zijn uit 1965 en 1967), terwijl bovendien de effectiviteit van hulp voor het bevorderen van groei erg afhangt van de wijze waarop de

hulp wordt aangewend 17). Wat de effectiviteit van hulp voor groei betreft kan voorts gewezen worden op een uitvoerige studie van de hand van Charles Frank en Mary Baird 18). Zij komen tot de volgende uitspraak: „Yet even the supporters of aid do not argue that aid is nearly always effective in promoting growth, but rather that in some countries and at some times, aid may facilitate growth. The lack of a clear and strong link between aid and growth, however, ...”.

Verdere samenvattingen van en referenties naar de bovengenoemde (gedeeltelijk) verschillende inzichten kan men vinden in artikelen van S.I. Cohen en A.J. Yeats 19). In het artikel van Yeats is een poging gedaan om de gezamenlijke hulp- en handelsbijdrage van geïndustrialiseerde landen te schatten. De handelsbijdrage wordt geschat aan de hand van het marktaandeel van ontwikkelingslanden in een bepaald geïndustrialiseerd land voor zover dit het gemiddelde ontwikkelingslandenmarktaandeel van de gezamenlijke DAC-landen 20) te boven gaat. Deze differentieële handelsbijdrage wordt vervolgens gewogen met een gewicht van 2 ten opzichte van de verleende hulpbijdrage. Dit gewicht is gebaseerd op de resultaten uit het artikel van Cohen. De uitkomsten voor een aantal landen zijn in tabel 4 samengevat.

Uit dit overzicht blijkt dat, gegeven de benaderingswijze van Yeats, de handelsbijdrage inderdaad een belangrijke component kan zijn van de totale ontwikkelingsbijdrage. Verder valt op dat sommige landen met een respectabele hulpbijdrage vrijwel niets presteren wat betreft de handelsbijdrage: Denemarken, Frankrijk en Zweden. Anderzijds zijn het vooral het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten die via hun handelsbijdrage komen tot een zeer hoge, respectievelijk gemiddelde, totale ontwikkelingsbijdrage in procenten van het bruto nationaal product der donorlanden.

17) Harry G. Johnson, *Economic policies towards less developed countries*, George Allen and Unwin, Londen, 1967, blz. 245.

18) Charles R. Frank jr. and Mary Baird, *Foreign aid: its speckled past and future prospects*, in: C. Fred Bergsten en Lawrence B. Krause (red.), *World politics and international economics*, The Brookings Institution, Washington (DC), 1975.

19) Benjamin J. Cohen, *Relative effects of foreign capital and larger exports on economic development*, *The Review of Economics and Statistics*, jg. 50, nr. 2, mei 1968. Alexander J. Yeats, *Development assistance: trade versus aid and the relative performance of industrial countries*, *World Development*, jg. 10, nr. 10, oktober 1982.

20) DAC-landen: Australië, België, Canada, Denemarken, Finland, Frankrijk, Italië, Japan, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, West-Duitsland, Zweden, Zwitserland.

Tabel 3. Uitvoer van Nederland en hulpbestedingen in Nederland van Nederlandse ontwikkelingsbijdragen aan de concentratielanden voor 15 sectoren van de economie, 1980

Sector	Omvang in mln. gid.			Patroon in procenten		
	(1) uitvoer	(2) besteding in Nederland van ontw.bijdrage	(3) netto uitvoer a)	(4) uitvoer	(5) besteding in Nederland van ontw.bijdrage	(6) netto uitvoer
1. Landbouw, bosbouw en visserij	32	7	25	1,3	1,4	1,2
2. Voedingsmiddelenindustrie (veehouderij)	259	6	253	10,1	1,2	12,3
3. Voedingsmiddelenindustrie (overige)	151	4	148	5,9	0,7	7,2
4. Dranken en tabak	19	0	19	0,7	0	0,9
5. Textiel, kleding, leder, schoenen	28	1	27	1,1	0,3	1,3
6. Hout- en bouwmaterialen	15	3	13	0,6	0,5	0,6
7. Papier- en grafische industrie	20	1	20	0,8	0,1	1,0
8. Chemische- en rubberindustrie	619	283	336	24,1	55,7	16,3
9. Basismetalenindustrie	63	20	44	2,5	3,9	2,1
10. Metaalproducten en optische industrie	380	120	260	14,8	23,5	12,6
11. Electrotechnische industrie	222	45	177	8,7	8,9	8,6
12. Transportmiddelenindustrie	664	20	644	25,8	3,8	31,3
13. Aardolie-industrie	83	0	83	3,2	0,0	4,0
14. Delfstoffenwinning	11	0	11	0,4	0,0	0,5
15. Openbare nutsbedrijven	0	0	0	0,0	0,0	0,0
Totaal	2.570	508	2.062	100,0	100,0	100,0

De 13 concentratielanden van de Nederlandse ontwikkelingshulp zijn in volgorde van grootte van de verstrekte hulpbedragen in 1980: India, Tanzania, Indonesië, Bangladesh, Soedan, Kenya, Zambia, Pakistan, Sri Lanka, Noord-Jemen, Egypte, Boven-Volta, Columbia.

a) Afrondingsverschillen leiden er in sommige gevallen toe dat kolom 3 niet precies het verschil bevat tussen kolom 1 en 2.

Tabel 4. Ontwikkelingsbijdragen van een aantal DAC-landen: hulp- en handelsbijdrage in procenten van het bruto nationaal produkt, 1977

	Hulp	Handel	Totaal
Nederland	0,83	0,88	1,71
België	0,46	0,91	1,37
Denemarken	0,57	—	0,57
Frankrijk	0,59	0,01	0,60
West-Duitsland	0,25	0,30	0,55
Japan	0,20	0,25	0,45
Zweden	0,85	—	0,85
Verenigd Koninkrijk	0,37	0,97	1,34
Verenigde Staten	0,18	0,39	0,57

Bron: A.J. Yeats, op. cit.

In het kader van een ILO-studie 21) zijn schattingen gemaakt van de effecten voor de werkgelegenheid van een toename van de uitvoer vanuit ontwikkelingslanden naar de geïndustrialiseerde wereld. Uitgegaan is daarbij van een exporttoename vanuit enkele groepen lage- en midden-inkomenslanden naar de Verenigde Staten en de Europese Gemeenschap. De resultaten van deze berekeningen zijn dat, wanneer ten gevolge van deze extra handel één arbeidsplaats in de EG verloren gaat, er gemiddeld (mediaan) 1,5 tot 5 arbeidsplaatsen bijkomen in de verschillende groepen van ontwikkelingslanden. Voor een handelsuitbreiding met de VS zijn deze cijfers 2 tot 7 arbeidsplaatsen.

Netto handel met ontwikkelingslanden en effecten op de Nederlandse economie

In verband met het transferprobleem, met de binding van de hulp en de benutting van de aanbodcapaciteiten van de Nederlandse economie is reeds de Nederlandse uitvoer naar ontwikkelingslanden ter sprake gekomen. Voorts is in de vorige paragraaf bij de bespreking van de betekenis van deelname in het internationale handelsverkeer de uitvoer van ontwikkelingslanden aan de orde geweest. In deze paragraaf zal worden nagegaan wat de effecten zijn voor inkomen en werkgelegenheid indien de Nederlandse uitvoer naar en invoer vanuit ontwikkelingslanden zou toenemen en wel beide stromen met f. 10 mln.

Conform het onderwerp van het symposium te Groningen (1 en 2 december 1983), waarop een eerdere versie van dit artikel werd gepresenteerd, zijn alleen de effecten voor de Nederlandse economie in beschouwing genomen, niet de effecten voor de ontwikkelingslanden. In deze eerdere versie zijn de effecten op inkomen en werkgelegenheid ten gevolge van een uitvoertoename en van een invoerstijging separaat besproken. In dit artikel worden uitvoer- en invoertoenames te zamen genomen en de effecten daarvan gesaldeerd. Bij de effecten van een fictieve gelijktijdige uitbreiding van invoer en uitvoer zijn binnen de totale groep van handelspartners van Nederland enkele groepen van ontwikkelingslanden onderscheiden, terwijl voorts ter vergelijking de effecten voor een toename in de handel met de overige ontwikkelde landen en met de centraal geleide economieën zijn berekend.

Bij de berekening van de effecten van een handelsuitbreiding

is verondersteld dat de uitvoertoename en de invoertoename een zelfde patroon van goederensamenstelling hebben als de gerealiseerde toenames van uitvoer en invoer over de periode 1967–1980. Voor alle groepen van landen is een zelfde omvang van de uitvoer- en invoertoename genomen, namelijk van f. 10 mln. elk, om de effecten op de Nederlandse economie vergelijkbaar te maken voor de onderscheiden landengroepen. De effecten op de Nederlandse economie werden vervolgens berekend met behulp van input-outputanalyse 22). De resultaten zijn weergegeven in tabel 5.

Het saldo van de goederenhandel is negatief voor de wereld als geheel in 1980, positief voor de industrielanden, negatief voor de ontwikkelingslanden en in geringere mate negatief voor de cen-

21) H.F. Lydall, *Trade and employment*, International Labour Office, Genève, 1975. De resultaten betreffen projecties voor 1975.

22) De wijze waarop de berekeningen zijn uitgevoerd wordt hieronder toegelicht voor een toename van de uitvoer. Voor een invoertoename geldt de gevolgde methode eveneens, waarbij de uitkomsten voorzien worden van een minteken in de veronderstelling dat een uitvoertoename een produktstijging teweegbrengt en een invoertoename productie vervangt. Voor de effecten van de netto handel worden de effecten voor uitvoer en invoer gesaldeerd. Verondersteld is dat de uitvoertoename gelocaliseerd is in de finale vraag (f). Verondersteld wordt voorts dat aan deze stijging vande finale vraag wordt voldaan door uitbreiding van de produktie (q). Ter bepaling van de omvang van de benodigde extra produktie wordt rekening gehouden met intermediaire leveringen; echter ter bepaling van de effecten op inkomen en werkgelegenheid voor de Nederlandse economie alleen met de onderlinge leveringen voor zover in Nederland geproduceerd (A^D). Er volgt:

$$q = (1 - A^D)^{-1} \cdot f.$$

De effecten op inkomen en werkgelegenheid worden vervolgens afgeleid uit de berekende produktietoename door toepassing van coëfficiënten voor toegevoegde waarde en arbeidsintensiteit. Waar de uitvoertoename betrekking heeft op het patroon volgens welke de uitvoer is toegevoegd in de periode 1976-1980, hebben alle andere hierboven genoemde gegevens betrekking op het jaar 1980. Naast de berekening van de effecten van een marginale uitvoertoename kan de beschreven input-outputmethode ook worden gebruikt ter bepaling van de omvang van inkomen en werkgelegenheid die is gemoeid met de produktie van de totale omvang van de uitvoer. Van effecten op de Nederlandse economie kan dan echter moeilijk meer worden gesproken. Immers, met name in gevallen waar de omvang van de handel aanzienlijk is, zou het vervallen van deze handel de structuur van de economie dermate veranderen dat de huidige structuur niet kan worden gebruikt om de effecten te berekenen welke het bestaan van de betrokken handel in zijn gehele omvang op de Nederlandse economie heeft. Om deze redenen is gekozen voor een berekening van effecten op de Nederlandse economie teweeggebracht door een marginale toename van de handel. Daarbij is, zoals gezegd, hetzelfde patroon naar goederensamenstelling aangehouden als in de gerealiseerde toename van de handel 1976-1980 is waargenomen. Ter berekening van de effecten op inkomen en werkgelegenheid van de bestedingen van hulpdiensten in Nederland, waarvan de resultaten werden weergegeven in tabel 1 en tabel 2, is op dezelfde wijze te werk gegaan als hierboven aangegeven. In de finale-vraagvector werden de bestedingen van hulpdiensten in Nederland onderverdeeld naar sectoren opgenomen, en wel voor elke onderscheiden begrotingscategorie afzonderlijk.

De auteurs zijn prof. dr. H.C. Bos erkentelijk voor een discussie over de berekeningsmethode.

Tabel 5. Effecten op de Nederlandse economie in 1980 van gelijktijdige uitbreiding van uitvoer en invoer met f. 10 mln. volgens het goederenpatroon van de handelstoename in de jaren 1976-1980

	Concentratie-landen	LLDC	MLDC	LDC	DC	CP	Wereld
Omvang netto handel in mrd. gld.	+ 0,8	+ 1,2	- 8,7	- 7,6	+ 11,2	- 2,1	- 5,6 a)
Toename netto handel 1976-1980 in mrd. gld.	+ 0,7	+ 0,8	- 5,2	- 4,5	- 1,9	- 1,5	- 7,4 a)
Effecten van uitbreiding uitvoer en invoer							
Inkomen in mln. gld.	+ 0,48	+ 0,30	+ 0,42	+ 0,37	- 0,27	+ 0,03	- 0,08
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	+ 11,6	+ 21,0	+ 31,8	+ 33,9 b)	- 19,3	+ 59,8	- 3,1
Werkgelegenheid met hoge scholingsgraad in arbeidsjaren	+ 1,6	+ 2,2	+ 2,5	+ 2,6 b)	- 1,5	+ 3,8	- 0,1

Toelichting:

LLDC: low-income countries (indeling Wereldbank, 1980);
 MLDC: middle-income countries (indeling Wereldbank, 1980);
 LDC: ontwikkelingslanden (LLDC en MLDC);
 DC: industrialized countries (indeling Wereldbank, 1980);
 CP: centrally planned economies (indeling Wereldbank, 1980).

a) Het totaal voor de wereld is niet gelijk aan de som van de waarden van de relevante opgenomen landengroepen, omdat niet alle landen daarin zijn begrepen.

b) Het cijfer voor de ontwikkelingslanden (LDC) ligt niet in tussen de waarden voor de samenstellende landengroepen (LLDC en MLDC). Dit hangt onder meer samen met de verschillende gewichten die elke van beide groepen van landen innemen in de totale LDC-uitvoer resp. LDC-invoer.

traal geleide economieën. (De resultaten voor deze drie groepen van landen tellen niet op tot het wereldtotaal, omdat zij niet alle landen omvatten.) De toename van de uitvoer en invoer over de periode 1976 – 1980 vertoont voor de ontwikkelde landen een negatief saldo.

Wat betreft de effecten op inkomen en werkgelegenheid blijkt een gelijktijdige uitbreiding van de *totale* invoer en -uitvoer met elk f. 10 mln. vrijwel verwaarloosbare effecten op te leveren. Voor de onderscheiden groepen landen ligt dat duidelijk anders. Negatieve effecten op inkomen, werkgelegenheid en arbeid met een hoge scholingsgraad zijn berekend voor een evengrote toename van invoer en uitvoer van en naar de industrielanden.

Voor de handel met de ontwikkelingslanden als geheel zijn daarentegen alle effecten positief. Daarbij dient echter te worden bedacht dat in de invoer vanuit deze landen de aardolieproducten een overheersende positie innemen, met relatief geringe effecten voor inkomen en werkgelegenheid. Voor de ontwikkelingslanden met een zeer laag inkomen per hoofd is dat niet het geval, en ook daar zijn de onderscheiden effecten van handelsuitbreiding positief. Hetzelfde geldt voor de handel met de concentratielanden.

Samenvatting en conclusies

1. Het geven van ontwikkelingshulp heeft als voornaamste doel het verhogen van de reële bestedingen van het ontvangende land; dit komt tot stand via een verlaging van het niveau van de reële bestedingen van het hulpgevend land. Blijkens een studie van het Centraal Planbureau in 1967 zijn de macro-economische gevolgen van een verhoging van de Nederlandse ontwikkelingshulp (met f. 500 mln. in prijzen van 1965) inderdaad: enige verlaging van het peil van de productie, van het consumptievolume van particulieren, van het investeringsvolume van bedrijven, en van de werkgelegenheid. Deze effecten waren evenwel gering van omvang: enige tienden van procenten van de genoemde economische grootheden per jaar. Een nadere studie zou moeten uitwijzen in hoeverre resultaten voor de jaren tachtig van de bovengenoemde effecten zouden verschillen; onaannemelijk is evenwel dat de aard van de effecten een andere dan de boven beschreven deflatoire zou zijn.

2. Genoemde macro-economische deflatoire gevolgen van ontwikkelingshulp zullen geringer zijn naarmate besteding van hulp gelden meer in Nederland plaatsvindt. De diverse categorieën van de begroting voor ontwikkelings samenwerking vertonen aanzienlijke verschillen in de mate waarin bestedingen in Nederland plaatsvinden. De effecten op inkomen en werkgelegenheid in de Nederlandse economie van deze bestedingen lopen voor de diverse begrotingscategorieën eveneens uiteen.

3. De ODA-hulpbestedingen in Nederland zijn groter dan men zou kunnen verwachten op basis van de mate waarin de Nederlandse ODA-hulp officieel gebonden is: 50 procent tegenover 41 procent in 1980. Vooral West-Duitsland, maar ook het Verenigd Koninkrijk, zijn in staat om aanmerkelijk succesvoller te opereren wat betreft hulpbestedingen dan Nederland. Aan leveringen gebonden hulp kan leiden tot een grotere uitvoer van het donorland. Aan de andere kant blijkt aan leveringen gebonden hulp ongeveer 20 procent minder waard te zijn voor het ontvangende land dan ongebonden hulp.

4. Men kan op drie manieren de bestedingen in Nederland als percentage van de hulpuitgaven verhogen:

- door wijziging in de bindingsregels. Het is te betwijfelen of dit voor Nederland een reële optie is;
- door een verschuiving van de hulpverleningsbedragen tussen de verschillende categorieën van de begroting voor ontwikkelings samenwerking;
- door de aanbodcapaciteiten van de Nederlandse economie een grotere rol te laten spelen bij het bepalen van het ontwikkelingsbeleid.

Bij deze derde optie zou, binnen het kader van de activiteiten welke prioriteit behoeven in het kader van armoedebestrijding en verzelfstandiging van ontwikkelingslanden, moeten worden nagegaan welke van deze activiteiten gebaat zouden zijn met een inbreng van Nederlandse specialismen. Dat moeten dan ook in

overwegende mate de activiteiten zijn die Nederland aanbiedt te financieren door middel van ontwikkelingshulp. Andere activiteiten laat Nederland in principe aan de specialismen van andere donoren over. Het is te verwachten dat uit een dergelijke aanpak een efficiënte ontwikkelingshulpverlening resulteert, die correspondeert met de behoeften van de betrokken ontwikkelingslanden en tevens gericht is op de aanbodspecialismen van de Nederlandse economie.

5. Betreffende het vraagstuk van substitutie en complementariteit bij handel en gebonden hulp valt enig inzicht te verkrijgen uit de beschouwing van de patronen van handel en gebonden hulp naar sectoren in de Nederlandse economie. De overeenkomsten in beide patronen blijken voldoende groot te zijn om te concluderen dat de hulpbestedingen in Nederland niet dienen om uitvoer te stimuleren die niet overeenkomt met het specialisatiepatroon van de Nederlandse uitvoer naar de concentratielanden. Omgekeerd zijn de posities van de chemische industrie en de metaalproducten en optische industrie in het patroon van de hulpbestedingen in Nederland zodanig geprononceerd dat niet mag worden verwacht dat hier uitsluitend sprake is van substitutie.

6. Ontwikkelingshulp en internationale handel zijn beide belangrijke factoren bij het bevorderen van groei in ontwikkelingslanden. De huidige stand van het onderzoek geeft aan dat handel in dit proces een rol speelt die zeker zo effectief is als de rol van ontwikkelingshulp. Maar het is tevens waarschijnlijk dat de relatieve effectiviteit van handel en hulp zich in diverse gradaties zal voordoen voor verschillende groepen van ontwikkelingslanden. Houdt men rekening met de handelsbijdrage in de totale ontwikkelingsbijdrage van de DAC-landen, dan blijken er aanzienlijke veranderingen op te kunnen treden in de relatieve ontwikkelingsbijdragen van deze landen vergeleken met hun zuivere hulpbijdragen.

7. Bij een gelijktijdige uitbreiding van invoer en uitvoer van Nederland met de rest van de wereld blijken de effecten voor inkomen en werkgelegenheid in de Nederlandse economie vrijwel te verwaarlozen te zijn. Voor de onderscheiden groepen landen ligt dat duidelijk anders. Negatieve effecten voor inkomen, werkgelegenheid en arbeid met een hoge scholingsgraad zijn berekend voor een evengrote toename van invoer en uitvoer van en naar de industrielanden. Voor de handel met de ontwikkelingslanden als geheel zijn daarentegen alle effecten positief. Daarbij dient echter te worden bedacht dat in de invoer vanuit deze landen de aardolieproducten een overheersende positie innemen, met relatief geringe effecten voor inkomen en werkgelegenheid. Voor de ontwikkelingslanden met een zeer laag inkomen per hoofd is dat niet het geval en ook daar zijn de onderscheiden effecten van handelsuitbreiding positief. Hetzelfde geldt voor de handel met de concentratielanden.

L.B.M. Mennes
J. Kol